

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstellung) in Maldegem (Maldegem en Middelburg)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstellung),
Maldegem (Maldegem en Middelburg), Vlotweg zonder nummer en
Dijkstraat zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/43010/103.1

Hannelore Decoodt

16/12/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	De <i>Hollandstelling</i> : enkele krachtlijnen.....	4
1.2.2.	De uitbouw van de <i>Hollandstelling</i> tussen Leeskensbruggen en Moerhuize.	5
1.2.3.	De flankerende bunkers en bijhorende posten.....	6
1.2.4.	De bunkers tijdens <i>Operation Switchback</i> (Tweede Wereldoorlog).	7
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	8
	Bunker 1 en 2: Flankerende bunkers	8
	Bunker 3: Manschappenonderkomen	8
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	9
2.	Evaluerend gedeelte	9
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	9
2.1.1.	Historische waarde	9
2.1.2.	Architecturale waarde	10
2.1.3.	Technische waarde	10
2.1.4.	Culturele waarde.....	10
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	10
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	11
2.4.	Juridische toestand.....	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	11
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening	11
2.4.3.	Landbouw en visserij	11
3.	Beheersvisie	11
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	12
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	12
4.	Bronnen	13
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	13
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	13
5.2.	Fotobijlage	13
5.3.	Documentatie	13
5.4.	Criterionota	13

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematisch beschermingspakket 'Bunkers van de Hollandstelling', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Op 29 april 2015 werd een eerste reeks bunkers van de *Hollandstelling* definitief als monument beschermd. Dit beschermingspakket behandelde bunkers in Evergem (Ertvelde), Lochristi (Zaffelare), Stekene (Stekene en Kemzeke) en Gent (Mendonk). Nu worden bijkomend beschermingsprocedures opgestart voor waardevolle bunkers en bunkergehelen in het westelijke deel van de *Hollandstelling*, tussen Knokke en Assenede.

Meer duiding over dit thematisch pakket is terug te vinden in de criterionota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals enkele belangrijke militaire gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog, die ook van belang zijn voor bepaalde bunkers van de *Hollandstelling*. Vervolgens wordt ingegaan op het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Eén hoofdstuk behandelt de aanleg van de *Hollandstelling*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers of bunkergehelen.

1.1. Situering

Duitse betonnen militaire posten langs de noordelijke zijde van het Leopoldkanaal. De flankerende bunkers zijn opgetrokken tegen het zuidelijke talud van de noordelijke dijk van het Leopoldkanaal. De oostelijke flankerende mitrailleurspost ligt op 600 m ten oosten van de brug over het Leopoldkanaal bij Strobrugge, ter hoogte van de Moerhuizewatergang. De westelijke flankerende mitrailleurspost ligt ter hoogte van Dijkstraat 33, op 1400 m ten oosten van Leeskensbrugge, op 2000 m ten westen van de brug over het Leopoldkanaal bij Strobrugge (Aardenburgkalseide). Deze bunker is via een ondergrondse gang verbonden met de dubbele artillerie-observatiepost aan de noordzijde van de dijk. Ten westen van deze observatiepost ligt nog een bunker, die nu bijna volledig ondergronds gebracht is.

1.2. Historisch overzicht

Duitse bunkers uit de Eerste Wereldoorlog, vanaf het begin van 1917 opgetrokken als onderdeel van de *Hollandstelling*.

1.2.1. De *Hollandstelling* : enkele krachtlijnen

De *Hollandstelling* is een Duitse verdedigingsstelling uit de Eerste Wereldoorlog, die langs de grens met Nederland, tussen Knokke en Vrasene werd aangelegd (1). Reden voor de aanleg van deze linie was de vrees van de Duitse legerleiding dat de geallieerden zouden aanvallen vanuit het neutrale Nederland. In Vrasene sloot de *Hollandstelling* aan op de *Stelling Antwerpen*, waarop op zijn beurt aan oostelijke zijde de *Turnhout-Kanalstelling* aansloot.

De *Hollandstelling* was een verdedigingslinie met bunkers, die opgetrokken werden in samenhang met draadversperringen en inundatiezones. Er is een groot verschil merkbaar in de aanleg van de stelling en de bouwwijze van de bunkers tussen het Zwin (Knokke) en Leeskensbruggen (Maldegem) enerzijds en tussen Moerhuize (Maldegem) en Vrasene (Beveren) anderzijds. Tussen het Zwin en Leeskensbruggen zijn de bunkers opgetrokken door het *Marinekorps Flandern*, vanaf Moerhuize door de *Etappen-Inspektion 4* (of *Gruppe Gent*). De zone rond Strobrugge lijkt een overgangsgebied te vormen.

---

¹ Een uitgebreide historiek van de *Hollandstelling* met bronvermelding is terug te vinden in de criterionota, onder hoofdstuk 4. De criterionota is als bijlage 4 opgenomen bij dit dossier.

Beschermingsdossier: Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstelling), Monument

De *Hollandstelling* werd in verschillende fases aangelegd. In het *Marinegebiet* zijn de bunkers doorgaans opgetrokken in beton, dat gegoten werd binnen een houten bekisting. Het betreft meestal standaardontwerpen, die meermaals werden opgetrokken in steunpunten, die de ruggengraat vormden van de eerste verdedigingslijn. Pas vanaf november 1917 is er voor wat het *Marinegebiet* betreft, sprake van de aanleg van een nieuwe stelling, waarbij achter de eerste verdedigingsstelling nog commandoposten, posten voor radiotelegrafie en seinposten werden opgetrokken, evenals mitrailleursposten.

Tussen Moerhuize en Vrasene werd de *Hollandstelling* door de landmacht op een heel andere manier uitgebouwd, met een *Vorstellung* en een *Hauptstellung*, die op zijn beurt nog eens splitste in twee verdedigingslijnen. In dit deel van de *Hollandstelling* werden de bunkers doorgaans opgetrokken met betonstenen. Voor de bouw van deze bunkers liet men zich eveneens leiden door standaardontwerpen, die echter grondig verschilden van de standaardontwerpen, zoals toegepast in het *Marinegebiet*.

1.2.2. De uitbouw van de *Hollandstelling* tussen Leeskensbruggen en Moerhuize

In een legerbevel van 12 september 1916 werd de uitbouw van de stelling tussen Fort Donaas en de vesting Antwerpen bevolen (2). Het *Marinekorps Flandern* was toen verantwoordelijk voor de uitbouw van de stelling tussen de Damse Vaart en het Afleidingskanaal bij Moerhuize, de rest van de stelling werd uitgebouwd door de *Etappen-Inspektion 4*.

Tussen Leeskensbruggen en Moerhuize werden de verdedigingswerken aangelegd ten noorden van het Leopoldkanaal en ten zuiden van het Afleidingskanaal van de Leie (3). Aanvankelijk werden er vooral mitrailleursposten voorzien aan de noordzijde van het Leopoldkanaal, bestaande uit bunkers met open gevechtsstellingen en flankerende mitrailleursposten. Deze laatsten werden tegen het zuidelijke talud van de noordelijke dijk van het Leopoldkanaal ingeplant (4). De meest westelijke bewaarde flankerende mitrailleurspost werd aangeduid met nummer 10 en de bijhorende bunker met nummer 11, de flankerende mitrailleurspost ten oosten van Strobrugge kreeg het nummer 4.

Deze verdedigingswerken werden met (dubbele) draadhindernissen met elkaar verbonden, die op bepaalde punten in noordelijke richting uitsprongen, zoals tussen mitrailleursposten 11 en 12 (5). Ter noorden van Strobrugge, meer bepaald tussen Waaktdijk tot ter hoogte van Moerhuize, vormde deze stelling een bruggenhoofd met meerdere mitrailleursposten. Ter hoogte van Moerhuize werd een verbinding voorzien tussen het Leopoldkanaal en het Afleidingskanaal, waar er ook twee mitrailleursposten langs de noordelijke dijk werden opgetrokken, waaronder één flankerende bunker. In Strobrugge zelf werden twee grote manschappenonderkomens voor honderd man voorzien. In de zuidelijke dijk van het Afleidingskanaal werden twee stellingen voor 5 cm kanonnen aangelegd. In latere plannen werden er ook nog eens enkele en dubbele observatieposten ten behoeve van de artillerie toegevoegd bij de mitrailleursposten (6). De dubbele observatiepost bij mitrailleurspost 10 kreeg het nummer 3 en 4.

Tegen de zomer van 1917 werden er tussen Leeskensbruggen en Strobrugge nog enkele bijkomende betonnen constructies opgetrokken, waaronder één stuwdam aan het Leopoldkanaal ter hoogte van de Waaktdijk en een aantal betonnen werken in de

---

² RM120/226, *Armeebefehl*, AOK 4 Ia Nr. 9/12, gericht aan het Marinekorps, Etappen-Insp. 4 en A.O.K., d.d. 12/9/1916.

³ Het Leopoldkanaal en het Afleidingskanaal van de Leie lopen parallel naast elkaar tussen Zeebrugge en Strobrugge.

⁴ RM120/226, *Flankenstellung Holländ. Grenze – Abschnitt. Stand der Arbeiten am 24. Dezember 1916*.

⁵ Zie bijlage 5.3., Illustratie 1. Kaart met aanduiding van de verdedigingswerken bij het Leopoldkanaal en Afleidingskanaal van de Leie, d.d. 24 februari 1917.

⁶ RM 120/226 K2, *Grenzbefestigung Holländ. Grenze – Abschnitt 2. Stand der Arbeiten am 24 Januar 1917*; RM 120/226 K1, *Grenzbefestigung Holländ. Grenze – Abschnitt 2. Stand der Arbeiten am 24 Februar 1917*. (Oberbauposten 4, 422/17).

zuidelijke dijk van het Afleidingskanaal (7). De bewaarde constructies in deze zuidelijke dijk van het Afleidingskanaal zijn bijna allen opgetrokken met betonstenen.

1.2.3. De flankerende bunkers en bijhorende posten

Er waren volgens het plan van december 1916 vier flankerende mitrailleursposten voorzien die in het talud, dichtbij het water werden opgetrokken, waarvan drie tegen het zuidelijke talud van de noordelijke dijk van het Leopoldkanaal en één exemplaar tegen het noordelijke talud van de zuidelijke dijk van het Afleidingskanaal (8). Ze werden op het plan aangeduid als mitrailleurspost nummer 1, 4, 8 en 10. Zoals reeds vermeld, zijn enkel de flankerende mitrailleursposten nummer 4 en 10 bewaard. In een Belgische inventarisatie uit 1919 werden ze omschreven als "Type N: abri avec embrasures pour M des 2 côtés", met andere woorden een bunker met aan weerszijden schietopeningen voor mitrailleur (9). Volgens deze inventarisatie uit 1919 waren er meer oostwaarts langs het Afleidingskanaal nog dergelijke flankerende mitrailleursposten Type N opgetrokken. In een latere inventarisatie van de Oost-Vlaamse bunkers van de Hollandstelling worden deze flankerende mitrailleursposten aangeduid met Type G (10).

Dit type mitrailleurspost bestond uit vier kamers, waarvan de twee uiterste kamers met een schietopening in de zijmuur hadden: van hieruit kon het volledige wateroppervlak in beide richtingen met vuur bestreken worden. De middelste ruimtes dienden wellicht als onderkomens voor het personeel.

De bouw van deze flankerende bunkers ging van start in januari 1917. Op een plan van juli 1917 worden ze als voltooid aangeduid (11). De drie flankerende mitrailleursposten langs de noordzijde van het Leopoldkanaal waren op 1300 m van elkaar opgetrokken.

Mitrailleurspost nummer 4 maakte deel uit van het bruggenhoofd ten noorden van Strobrugge (12). De vloeren in de ruimtes waar de mitrailleurs dienden opgesteld te worden, zijn bijkomend met 15 cm verhoogd, maar het is onduidelijk wanneer dit gebeurd is. Volgens sommigen werden deze ruimtes aangepast voor het plaatsen van marine- of ander geschut (13).

Bij de flankerende bunker 10 werden ook een dubbele observatiepost ten behoeve van de artillerie (aangeduid met nummer "3 u. 4a") en een andere mitrailleurspost (nummer 11) opgetrokken, die beiden bewaard zijn (14). De observatiepost werd aan de noordelijke zijde van de dijk opgetrokken en via een ondergrondse gang met de flankerende bunker verbonden. Ook deze observatiepost was gebaseerd op een standaardtype. Er waren enkelvoudige observatieposten en dubbele observatieposten, zoals het hier bewaarde exemplaar (15). In deze betonnen constructies zijn vaak ijzeren elementen bewaard, waaronder een deel van een stoeltje, klimijzers en een in het beton verankerde stalen steun met haak voor het bevestigen van een zoeklicht of schaarverrekijker.

De andere bunker betreft eveneens een standaardtype, dat veelvuldig is opgetrokken ten westen van Moerhuize (16). Het betreft een betonnen constructie bestaande uit één ruimte van ongeveer 4,8 op 3,5 m met aan weerszijden een L-vormige (geknikte) toegang. De

⁷ Zie RM120/112, *Maldegem – Eede. Stellungseindruck 30 Juli 1917*. Ook verder oostwaarts langs het Afleidingskanaal werden nog vele betonnen constructies opgetrokken. Veel constructies zijn ondertussen afgebroken.

⁸ RM120/226, *Flankenstellung Holld. Grenze – Abschnitt. Stand der Arbeiten am 24. Dezember 1916*.

⁹ KLM, Fonds 185, doos 3791, map 1545, *Sous-Secteur d'Eecloo (II Bon de 6 Ch. a. p.). Croquis des positions allemandes à la frontière Hollando-Belge*, 18/4/1919.

¹⁰ KLM, Fonds QGT nummer 27, map 533, *Types d'abris de l'organisation défensive allemande dans la Flandre Orientale* en KLM, Fonds 185, doos 3210, *Tableau indiquant la destination des abris bétonnés situés dans la Flandre Orientale* (21/2/1924).

¹¹ RM120/112, *Maldegem – Eede. Stellungseindruck 30 Juli 1917*.

¹² In onderhavig dossier wordt deze flankerende bunker aangeduid met bunker 1.

¹³ Sakkers H. 2011, 145.

¹⁴ De flankerende bunker met observatiepost wordt in onderhavig dossier aangeduid met bunker 2.

¹⁵ Dit type wordt in de Belgische naoorlogse inventarisatie van West-Vlaamse bunkers aangeduid met type N (enkelvoudig) en type F (dubbele observatieposten, moeilijk leesbaar). Zie KLM, Fonds 27, 533, *Type N, Type F*. Deze observatieposten zijn niet terug te vinden in de Oost-Vlaamse inventarisatie.

¹⁶ Dit betreft het Type H uit de Oost-Vlaamse inventaris, het Type E uit de West-Vlaamse inventaris. Zie KLM, Fonds 27, 533. In onderhavig dossier wordt deze bunker aangeduid met Bunker 3.

Beschermingsdossier: Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstelling), Monument

muur aan frontzijde is tot anderhalve meter dik. Vaak zijn deze constructies in een bestaande dijk ingegraven. Doorgaans waren er bij dit type ook open mitrailleuropstellingen ingericht, waarbij – vermoedelijk in een latere fase – betonnen muurtjes en betonnen paaltjes werden opgetrokken om de mitrailleur te bedienen.

1.2.4. De bunkers tijdens *Operation Switchback* (Tweede Wereldoorlog).

Beide flankerende mitrailleursposten werden tijdens het *Bevrijdingsoffensief* in het najaar van 1944 door Duitsers bezet. Mitrailleurspost nummer 4, ten oosten van Strobrugge, zou een dodelijke rol spelen in oktober 1944, tijdens *Operation Switchback*, een militaire operatie die kaderde in de *Slag aan de Schelde* (eind september – begin november 1944).

Operation Switchback voorzag onder meer in de vestiging van twee bruggenhoofden ten noorden van het Leopoldkanaal (17): op de rechterflank tussen de wijken Oosthoek en Moershoofde (ten westen van Sint-Laureins) zou het *Canadian Scottish* oversteken. De *Regina Rifles* en één compagnie van het *Royal Montreal Regiment* hadden de gemeente Eede (Nederland) en Middelburg (Maldegem) als objectief. De *Winnipeg Rifles* stonden paraat als reserve. Een indrukwekkende verzameling middelzwaar en zwaar geschut was bijeengebracht, terwijl ook de 84ste Groep van de Britse *Royal Air Force* werd ingezet.

Op 6 oktober om 5u25 bestookten 27 *Wasps* – tanks uitgerust met vlammenwerpers – de Duitse loopgraven en mitrailleursposten op en achter de dijk met stromen laaiend vuur. Vijf minuten later werd de aanval ingezet, door middel van aanvalsbotten. Met de grootste moeite slaagden de *Canadian Scottish* er in op de rechterflank de wijken Oosthoek en Moershoofde te bereiken. Ook op de linkerflank hadden de vlammenwerpers de Duitse verdedigers zwaar toegetakeld, maar bij het oversteken van het Leopoldkanaal werden de Canadezen dadelijk bestookt met mitrailleurvuur vanuit de flankerende bunker uit de Eerste Wereldoorlog. Een paar boten werden aan flarden geschoten, terwijl er vele doden en gewonden vielen. Met de grootste moeite kon er aan de overzijde van het Leopoldkanaal een klein bruggenhoofd ingericht worden. De bemanning van de bunker werd uiteindelijk uitgeschakeld met een antitankwapen, maar er kon geen loopbrug gelegd worden waardoor het uiterst kleine bruggenhoofd alleen met boten bereikt kon worden. Duitse aanvallen tegen het bruggenhoofd konden met de grootste moeite en ten koste van vele slachtoffers afgeslaan worden.

Om 23u konden de *Winnipeg Rifles* de twee bruggenhoofden met elkaar verbinden, waardoor er nu een smal bruggenhoofd was ontstaan van ongeveer 1 kilometer lang, maar nauwelijks breder dan de dijk zelf. De volgende drie dagen bleven de Duitsers aanvallen, maar het bruggenhoofd kon standhouden, ondanks hevige artilleriebeschietingen en lijf-aan-lijf gevechten. Duitse beschietingen vanaf de kustbatterijen in Cadzand en elders verijdelden elke Canadese poging om een baileybrug aan te leggen, waardoor de Canadezen geen tanks konden inzetten in het bruggenhoofd. Dankzij een amfibie-operatie in de buurt van de Braakman in de nacht van 8 op 9 oktober kon de 9de Brigade van de Canadese Derde Divisie ten noorden van Biervliet een sterk bruggenhoofd vestigen, waardoor de Duitsers ertoe gedwongen werden manschappen en materieel van het Leopoldkanaal weg te trekken. Het bruggenhoofd kon vervolgens meter na meter in de richting van Eede en Aardenburg uitgebreid worden. Op 13 oktober slaagden genietroepen er in een baileybrug te leggen, zodat tanks vanaf 14 oktober aan de overkant van het Leopoldkanaal ingezet konden worden. De strijd om *Breskens Pocket* zou een tijdlang uitsluitend op Nederlands grondgebied uitgevochten worden, om zich dan begin november in de omgeving van Knokke te verplaatsen.

Door de Canadese beschietingen in oktober 1944 raakte een deel van het westelijke schietgat en het westelijke deel van de bunker beschadigd, waardoor het plafond van de westelijke geschutskamer en aanpalende ruimte evenals de zijmuren deels instortten (18).

---

¹⁷ Pauwels J.R. 2004, 81-125; Spittaet G. 1989, 231-235. Voor meer achtergrond inzake de Bevrijding van België en de Slag aan de Schelde wordt verwezen naar de criterianota, die in bijlage is toegevoegd aan dit dossier.

¹⁸ Pype P. 2007, 180-181; Van Geeteruyen & De Jongh 1994, 29-31.

Beschermingsdossier: Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstelling), Monument

Ook de flankerende mitrailleurspost ter hoogte van huidig Dijkstraat 33 zou tijdens het Bevrijdingsoffensief in het najaar van 1944 door Duitsers bezet zijn (19).

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

Bunker 1 en 2: Flankerende bunkers

Het betreft telkens een betonnen militaire constructie met een rechthoekig grondplan, op de rechthoekige insprong aan noordelijke zijde na, waardoor de twee toegangen uitspringen (20). De flankerende bunker langs de Vlotweg meet 14,75 x 9,25 m, langs de Dijkstraat is dit 15 x 8 m.

Het beton van de bunkers is gegoten tegen een houten bekisting. Minimum het betonnen dak is gewapend met een ijzeren rooster. De buitenmuren zijn anderhalve meter dik. Op het dak zijn aan de zuidelijke zijde zes openingen te zien. Het dak van de bunker ter hoogte van Dijkstraat 33 is ten dele met gras begroeid.

Aan noordelijke zijde zitten twee toegangen met trappen, die de uiteinden vormen van een geknikte gang van 1 m breed. Bij de bunker ter hoogte van Dijkstraat 33 is de westelijke toegang vervangen door een ondergrondse verbindingsgang naar de nabijgelegen observatiepost.

De gang geeft op zijn beurt vier keer toegang tot de vier binnenruimtes, via vier openingen van 0,65 tot 0,70 m breedte. De vloer van de twee uiterste kamers is bij de oostelijke flankerende mitrailleurspost hoger dan de middelste kamers. De twee uiterste kamers meten 2,10 x 2,25 m, de twee middelste kamers 3,10 x 2,25 m. In de twee uiterste ruimtes zit telkens een vierkante opening (schietopening) in de buitenmuur, die naar buiten toe verbreedt van 0,50 m naar 1 m. Aan de beide zijden van deze opening zitten telkens drie ijzeren stangen doorheen de muur, waarvan er enkele verdwenen zijn. Deze stangen dienden vermoedelijk voor de bevestiging van een pantserplaat.

In de binnenmuren zitten nissen, waaronder kleine nissen voor het plaatsen van verlichting en grote nissen in de gang ter hoogte van de toegang, voor het plaatsen van wapens of munitie. Daarnaast zitten er in de binnenmuren nog ventilatie-openingen in de uiterste ruimtes en uitsparingen voor het aanbrengen van houten latten of bekleding.

De flankerende bunker langs de Vlotweg is ten dele vernield door beschietingen in oktober 1944. Het lijkt er op dat een granaat is ontploft in de bunker, waardoor het plafond van de twee westelijke ruimtes en enkele binnenmuren vernield zijn. Ook de westelijke buitenmuren, schietgat en dak zijn hierdoor beschadigd.

De flankerende bunker langs het kanaal ter hoogte van Dijkstraat 33 is via een ondergrondse gang verbonden met de dubbele observatiepost aan de noordelijke zijde van de dijk. Deze ondergrondse verbindingsgang zit op de plaats waar normaliter de westelijke toegang zou moesten zitten. Een smalle gleuf boven de ondergrondse gang zou een beperkte doorkijk in noordelijke richting (nu Dijkstraat) mogelijk maken (21). Deze ondergrondse loopgraaf is naar verluidt 15 m lang en zou afleesbaar zijn in het geasfalteerde wegdek omwille van de andere kleur van het beton van de gang.

De observatiepost bestaat uit een betonnen militaire constructie van min of meer 5 x 3 m. Op het dak is grasbegroeiing aangebracht. Deze constructie zou, net zoals andere dubbele observatieposten, uit twee kleine, van elkaar afgescheiden ruimtes bestaan, met telkens een vierkant mangat in het dak. Dit mangat is bereikbaar via klimijzers, die nog aanwezig zijn, net zoals andere ijzeren elementen. Elke ruimte bevat een opening aan noordelijke zijde, aan de buitenzijde geflankeerd door ijzers.

Bunker 3: Manschappenonderkomen

Rechthoekige betonnen militaire constructie, nu bijna volledig ondergronds. Enkel het dak van de bunker en het bovenste deel van beide toegangen is zichtbaar.

---

¹⁹ Van Maldeghem J. 2007, 197.

²⁰ Mogelijk was de insprong aan de toegangszijde bedoeld om het dak als borstwering te gebruiken.

²¹ Van Maldeghem J. 2007, 192.

Beschermingsdossier: Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstelling), Monument

Dergelijk type heeft normaliter een rechthoekig grondplan van ongeveer 11,45 x 10,5 m, met aan beide zijanten een toegangspartij met trappen en geknikte gang en één binnenruimte.

Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 26 februari 2015, op 8 en 25 augustus 2016 en op 25 november 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Bunker 1: de flankerende bunker ten oosten van Strobrugge is ten dele vernield door Canadese beschietingen in oktober 1944. Het lijkt er op dat een granaat is ontploft in de bunker, waardoor het plafond van de twee westelijke ruimtes en de binnenmuren vernield zijn. Ook de westelijke buitenmuren, schietgat en dak zijn hierdoor beschadigd. Het dak is deels begroeid met klimop.

Bunker 2: de flankerende bunker met observatiepost ter hoogte van Dijkstraat 33 kon niet betreden worden. De toegangen en schietopeningen van de flankerende bunker zijn dichtgemaakt. Ook bij de observatiepost zijn openingen dichtgemaakt, onder meer aan noordelijke zijde.

Bunker 3 is na de oorlog naar verluidt door gemeentediensten bijna volledig ondergronds gebracht, om de zone rond de bunker als parkeerplaats in te richten.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

Als zijnde twee flankerende bunkers uit de Eerste Wereldoorlog die aan de waterzijde, tegen het talud van de noordelijke berm van het Leopoldkanaal zijn opgetrokken als onderdeel van de *Hollandstelling*. Vanaf deze bunkers konden pogingen om het Leopoldkanaal over te steken, verhinderd worden via beschietingen vanuit de flankerende schietopeningen. Ook langs het Afleidingskanaal werden flankerende mitrailleursposten opgetrokken. Langs het Leopoldkanaal werden de flankerende mitrailleursposten op een regelmatige afstand van 1300 meter opgetrokken. De **contextwaarde** is bijgevolg heel hoog.

De bunker ten oosten van Strobrugge maakte deel uit van een bruggenhoofd ten noorden van Strobrugge. De bunker ter hoogte van Dijkstraat 33 vormde een steunpunt in samenhang met een andere bewaarde mitrailleurspost en een bewaarde dubbele observatiepost. De **ensemblewaarde** is hier bijgevolg heel hoog.

De flankerende bunkers vormen bovendien een belangrijke historische getuige van de bloederige gevechten aan het Leopoldkanaal in oktober 1944. Daar waar vele bunkers van de *Hollandstelling* tijdens de Tweede Wereldoorlog als schuilplaats werden gebruikt door de burgerbevolking, is van beide flankerende bunkers geweten dat ze tijdens *Operation Switchback* effectief door Duitse militairen werden gebruikt. Vanuit de bunker ten oosten van Strobrugge beschoten Duitse militairen van de 64ste Infanteriedivisie op 6 oktober 1944 Canadese eenheden die er het Leopoldkanaal wilden oversteken. Dit leidde tot vele dodelijke slachtoffers bij de *Regina Rifles* en het *Royal Montreal Regiment*. Met de grootste

moeite slaagden de Canadezen erin een klein bruggenhoofd te vestigen aan de noordzijde van het Leopoldkanaal en de bemanning van de bunker uit te schakelen. De beschadigingen aan de westelijke zijde van deze bunker zouden het rechtstreekse gevolg zijn van Canadese beschietingen.

2.1.2. Architecturale waarde

Typologisch gezien betreft het twee **zeldzaam** bewaarde flankerende bunkers, die tegen het talud van het Leopoldkanaal werden opgetrokken. Voor bunkers uit de Eerste Wereldoorlog betreft het indrukwekkende betonnen constructies met twee toegangen, een gang en vier kamers, waarvan de twee uiterste kamers een schietopening bevatten in de buitenmuur aan oostelijke respectievelijk westelijke zijde: van hieruit kon het wateroppervlak in beide richtingen met vuur bestreken worden.

De westelijke flankerende bunker staat via een ondergrondse gang in verbinding met een dubbele observatiepost aan de noordelijke zijde van de kanaaldijk, wat deze bunkers tot een zeldzaam geheel maken. Ook deze observatiepost en de nabijgelegen bunker langs de noordelijke zijde van de kanaaldijk zijn gebaseerd op standaardtypes, die door de Duitse marine meermaals werden opgetrokken langs de *Hollandstelling*. In de observatiepost zijn **authentieke** ijzeren elementen bewaard die onder meer verwijzen naar de waarnemingsapparatuur die er gehanteerd diende te worden.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructies, die specifiek voor militaire doeleinden werden opgetrokken. Deze betonnen constructies met hun bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigen van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuigen van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, waarbij het gros van Vlaanderen door een vijandelijke mogendheid werd bezet. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

2.2. Motivering van het type bescherming

De bunkers worden beschermd als monument. Het Onroerendfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

In dit beschermingsvoorstel worden de betonnen constructies ter bescherming voorgesteld, inclusief ondergrondse elementen, waaronder de ondergrondse gang tussen flankerende bunker en observatiepost. Ook uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen of andere elementen die integraal deel uitmaken van de betonnen verdedigingswerken maar niet bovengronds waarneembaar zijn, worden mee opgenomen in de bescherming. Zodoende wordt rond de betonnen constructies een bijkomende perimeter van twee meter afgebakend.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Bunker 1, opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed met ID-nummer 216445, is vastgesteld als bouwkundig erfgoed. Bunker 2 en bunker 3 zijn opgenomen in de wetenschappelijke inventaris met ID-nummer 301007 respectievelijk 301008.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening

De flankerende bunkers in het talud tegen de waterkant liggen in groengebied. De bunkers ten noorden van de dijk liggen in landschappelijk waardevol agrarisch gebied.

De bunkers liggen binnen het goedgekeurd provinciaal RUP Windlandschap 'Eeklo – Maldegem' (29/4/2015, RUP_40000_213-00084_00001).

2.4.3. Landbouw en visserij

Bunker 1 ligt binnen herbevestigd agrarisch gebied, regio Veldgebied Brugge-Meetjesland, met name 'Samenhangend landbouwgebied Maldegem – Sint-Laureins en minder samenhangend landbouwgebied Broekelken (tussen N49 en N9)', (20/7/2006).

Bunkers 2 en 3 liggen binnen herbevestigd agrarisch gebied, regio Veldgebied Brugge-Meetjesland, met name 'Samenhangend landbouwgebied Sijsele – Moerkerke – Maldegem en minder samenhangende landbouwgebieden bij de N9', (20/7/2006).

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer Oost-Vlaanderen, op een overleg op 1 december 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

Beschermingsdossier: Duitse flankerende bunkers Leopoldkanaal (Hollandstelling), Monument

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Koninklijk Legermuseum Brussel, Fonds C.D.H., Inventaire QGT nr 27, map 533: documenten m.b.t. inventarisatie van bunkers in West- en Oost-Vlaanderen.
- Koninklijk Legermuseum Brussel, Fonds 185, doos 3210, doos 3791: diverse documenten
- Militärarchiv Freiburg, RM 120/112, RM 120/226: diverse documenten van het Marinekorps Flandern met betrekking tot de aanleg van de *Hollandstelling*.
- PAUWELS J.R. 2004: *De Canadezen en de bevrijding van België 1944-1945*, Berchem.
- PYPE P. 2007: Bunkers van de 'Hollandstelling' tussen Strobrugge en Leestjesbrug in Maldegem, *Heemkundige kring Het Ambacht Maldegem, Jaarboek 2007*, 175-191.
- SAKKERS H. e.a. 2011: *De Hollandstelling van Knokke tot Antwerpen. Stille getuige van de Eerste Wereldoorlog*, s.l.
- SPITTAEL G. 1989: *Libera me*, Eeklo.
- VAN DEN WIJNGAERT M. e.a. 2015: *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen.
- VAN GEETERUYEN A. & DE JONGH G. 1994: Hollandstelling van de kust tot Strobrugge, toen en nu, *Shrapnel*, 6.2.
- VAN MALDEGHEM J. 2007: Oorlogsherinneringen 1940-1944 aan het Polderken in Middelburg, *Heemkundige kring Het Ambacht Maldegem, Jaarboek 2007*, 192-198.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016 [online], *Inventaris bouwkundig erfgoed*, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/48024> (geraadpleegd op 22 augustus 2016).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterionota

Zie afzonderlijk document.